

Doktor Hermann Strauss – naukowiec i lekarz (1868-1944). Wielokierunkowa aktywność i osiągnięcia naukowe, które zakończyły się w getcie w Terezynie – w kontekście mikro- i makrohistorycznym. Warsztaty prowadzone przez dr Miriam Offer w czasie Second European Meeting on Nazi Medicine. Transgressing borders (Praga, 7-9 września 2016 roku). Relacja

Doctor Hermann Strauss, Scientist and Physician, 1868-1944. His multiple activities and scientific achievements, which came to an end in the Theresienstadt Ghetto – Micro and Macro Historical Context. Workshops of Miriam Offer PhD (Western Galilee College, Israel) during The Second European Meeting on Nazi Medicine. Transgressing borders (Prague, September 7-9, 2016). Report

Professor Jan Nielubowicz Regional Medical Chamber in Warsaw;
Head of the Historical Division

Streszczenie

Profesor Hermann Strauss urodził się 28 kwietnia 1868 roku w Heilbronn. Ukończył studia doktoranckie w dziedzinie medycyny w 1890 roku i pracował w Klinice Charité i Szpitalu Żydowskim w Berlinie. W 1902 roku został powołany na stanowisko profesora medycyny wewnętrznej na Uniwersytecie im. Fryderyka Wilhelma. Był jednym z wielu żydowskich naukowców, którego odkrycia i innowacje miały ogromny wpływ na rozwój nauk medycznych pomiędzy rokiem 1850 a 1939. Jego badania wzbogaciły naukę o chorobach wewnętrznych i były przyczynkiem dla rozwoju nowych technik terapeutycznych, przykładowo zabiegów wykonywanych podczas rektoskopii. Profesor Strauss był także nauczycielem, który uważał potrzebę nauczania jako nieodzowny element pracy lekarskiej. Był członkiem wielu specjalistycznych stowarzyszeń medycznych, ale także wspierał liczne organizacje lekarskie. W 1942 roku został deportowany do getta w Terezynie, gdzie zmarł w roku 1944.

Historię tego wybitnego lekarza i naukowca przedstawiła dr Miriam Offer z Western Galilee College w Izraelu podczas warsztatów organizowanych we wrześniu 2016 roku w Pradze, Terezynie i Dreźnie przez Rey Juan Carlos University w Madrycie i Heinrich Heine Universität w Düsseldorfie pod nazwą „Second European Meeting on Nazi Medicine. Transgressing borders”.

Słowa kluczowe

Hermann Strauss, Szpital Żydowski w Berlinie, getto w Terezynie

Summary

Professor Hermann Strauss was born in Heilbronn 28th April 1868. He completed doctorate in medicine in 1890 and worked in Charité Clinic and Jewish Hospital in Berlin. In 1902 he became appointed associate professor of internal medicine at Friedrich Wilhelm University. He was one of the many Jewish scientists whose innovations had an important impact on development of medicine between 1850 and 1939. His research findings enriched internal medicine and implemented new treatment methods such as rectoscopy. Prof. Strauss was also a teacher who perceived the desire to learn and to impact knowledge as inherently integrated. He was a member of many professional associations but also supported and aided various medical organizations. In 1942 he was deported to Terezin Ghetto where he died in 1944. The story of this eminent doctor and scientist was presented by Miriam Offer PhD from Western Galilee College in Israel during The Second European Meeting on Nazi Medicine. Transgressing borders (Prague, September 7-9, 2016).

Keywords

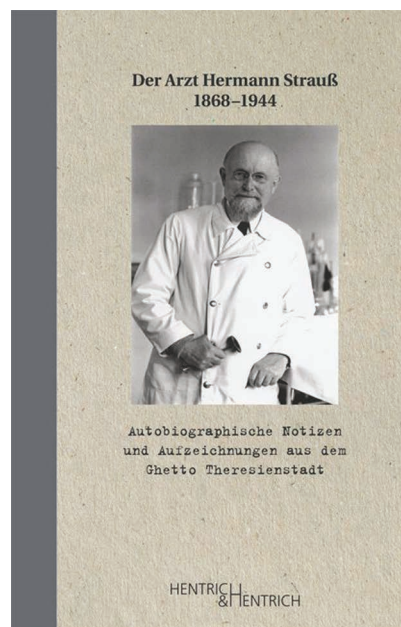
Hermann Strauss, Jewish Hospital in Berlin, the Terezin Ghetto

We wrześniu 2016 roku miałam sposobność wziąć udział w warsztatach organizowanych w Pradze, Terezynie i Dreźnie przez Rey Juan Carlos University w Madrycie i Heinrich Heine Universität w Düsseldorfie pod nazwą „Second European Meeting on Nazi Medicine. Transgressing borders”. Jednym z wykładowców była dr Miriam Offer z Western Galilee College w Izraelu. Jej warsztaty wydały mi się szczególnie interesujące z uwagi na osobę, których dotyczyły. Był nią niemiecki lekarz żydowskiego pochodzenia prof. Hermann Strauss – człowiek, którego nazwisko na stałe zapisało się w licznych eponimach medycznych. Jednym z nich jest rektoskop Straussa, produkowany i używany po dziś dzień. Wszelkie informacje i cytaty prezentowane podczas warsztatów oraz zamieszczone w poniższej relacji pochodzą z wydanej w 2014 roku książki Harro Jenssa i Petera Reinicke pt. „Der Arzt Hermann Strauss, 1868-1944. Autobiographische Notizen und Aufzeichnungen aus dem Ghetto Theresienstadt” („Lekarz Hermann Strauss, 1868-1944. Autobiograficzne notatki i zapiski z getta w Terezynie”) (ryc. 1).

Hermann Strauss urodził się 28 kwietnia 1868 roku w Heilbronn położonym w północnej części Badenii-Wirtembergii. Jego ojciec pochodził z ortodoksyjnej rodziny żydowskiej, matka miała zaś przekonania liberalne. Sam Hermann Strauss będąc już dorosły, został członkiem liberalnej Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Berlinie. Strausowie mieli jeszcze troje młodszych dzieci: Moritza, Józefa i Havę. Moritz pracował we frankfurckim banku. W wieku 66 lat zmarł w Berlinie jeszcze przed wybuchem wojny. Młodszy o cztery lata Józef ukończył medycynę i pracował jako lekarz we Frankfurcie. Najmłodsza Hava wyszła za mąż za lekarza Maxa Edela i zamieszkała w Berlinie.

Hermann Strauss był wybitnie zdolnym dzieckiem. Wielokrotnie nagradzany za wyniki w nauce, ukończył gimnazjum typu humanistycznego z wyróżnieniem i rozpoczął studia medyczne – początkowo w Würzburgu, potem w Berlinie. W okresie studiów na Berlińskim Uniwersytecie oraz praktykując w klinikach Szpitala Charité, był pod wielkim wpływem wykładowców wówczas profesorów: Virchowa, Kocha, Gerhardta, von Bergmana, Hirscha i innych. W 1890 roku uzyskał tytuł doktora na Wydziale Medycznym Uniwersytetu w Berlinie, broniąc dysertacji pt. „Przypadki prawostronnej i lewostronnej hemiplegii. Różnice funkcjonalności różnych

stron ciała”. W 1892 roku Straussowi odmówiono zatrudnienia na Wydziale Weterynarii, uzasadniając, iż jako Żyd nie będzie miał praktycznie żadnych możliwości dalszego rozwoju naukowego. Wobec takiego stanu rzeczy, Strauss podjął pracę w Szpitalu Cesarzowej Augusty w Berlinie, gdzie rozpoczął prace badawcze w zakresie fizjologii przewodu pokarmowego pod kierunkiem wybitnego internisty prof. Carla Antona Ewalda – ordynatora i kierownika kliniki chorób wewnętrznych oraz redaktora czasopisma „Berliner Klinische Wochenschrift”. W rok później powrócił do Berlina i rozpoczął pracę w III Klinice Szpitala Charité. W latach 1895-1906 Strauss opublikował swoje najważniejsze prace i odkrycia dotyczące: niskosodowej diety w chorobach nerek, diagnostyki poziomu azotu mocznikowego we krwi, opracowanej przez niego próby z wykorzystaniem lewulozy (D-fruktozy) do określenia wydolności wątroby, własnego pomysłu kaniuli do pobrań

Ryc. 1. Obwoluta książki Harro Jenssa i Petera Reinicke (Hrsg.): Der Arzt Hermann Strauss, 1868-1944. Autobiographische Notizen und Aufzeichnungen aus dem Ghetto Theresienstadt. Hentrich & Hentrich, Berlin 2014

krwi oraz proponowanych przez niego zmian zwiększających funkcjonalność rektoskopu (insufłacja) i technik badania rektoskopowego.

W 1910 roku prof. Strauss został szefem oddziału chorób wewnętrznych Szpitala Żydowskiego w Berlinie. Okres pracy w Szpitalu Żydowskim prof. Strauss poświęcił poprawie warunków bytowych pacjentów. Zabiegał również o nowoczesne wyposażenie dla kliniki oraz organizował szkolenia personelu pielęgniarskiego. W okresie I wojny światowej pracował początkowo jako lekarz-konsultant oraz jako kierownik szpitala polowego dla chorych gastrycznie żołnierzy. Efektem poczynionych wówczas obserwacji była książka pt. „Choroby przewodu pokarmowego spowodowane przez wojnę” (1). Z biegiem lat prof. Strauss został uznanym ekspertem w dziedzinie gastroenterologii, zwłaszcza wczesnego rozpoznawania raka jelita grubego i chorób jelit oraz nefrologii. Wykładał poza granicami kraju oraz nauczał w zagranicznych ośrodkach, był członkiem m.in. American Gastroenterology Association. W latach 20. poświęcił się badaniom nad leczeniem dietetycznym. Propagował tworzenie tzw. kuchni dietetycznych w szpitalach. Był członkiem Niemieckiego Komitetu Insulinowego i jednym z pierwszych niemieckich lekarzy ordynujących insulinę. Do licznych publikacji prof. Straussa z zakresu gastrologii i nefrologii dołączyły kolejne, dotyczące leczenia dietetycznego.

Po dojściu Hitlera do władzy w 1933 roku status zawodowy i prawny lekarzy-Żydów zmienił się na gorsze niemal z każdym dniem. Także warunki leczenia w Szpitalu Żydowskim pogarszały się sukcesywnie, aż do tragicznych w latach wojny. Pomimo możliwości wyjazdu, prof. Strauss uważał, że jego obowiązkiem jest zadbanie o jak najlepsze funkcjonowanie kierowanego przez niego oddziału. Równocześnie był członkiem komitetu pomagającego w emigracji żydowskim lekarzom. Z ponad półmilionowej żydowskiej społeczności Berlina w ciągu kilku lat wyjechała więcej niż połowa Żydów.

W 1932 roku prof. Strauss został poproszony, aby przewodniczyć 12. Kongresowi Chorób Przewodu Pokarmowego, który miał się odbyć jesienią 1933 roku. W związku z wprowadzeniem w 1933 roku „paragrafu aryjskiego (niem. *Arierparagraf*)” prof. Strauss utracił prawa członkowskie we wszystkich niemieckich stowarzyszeniach, do których należał, m.in. Niemieckiego Towarzystwa Chorób Wewnętrznych oraz Niemieckiego Towarzystwa Reumatologicznego. W kwietniu 1933 roku poinformowano go, że kongres odbędzie się bez jego udziału. W 1934 roku prof. Strauss musiał zaprzestać wykładania. Od tego czasu nauczał żydowskich studentów w ramach tajnego nauczania. We wrześniu 1938 roku lekarzom pochodzenia żydowskiego odebrano prawa wykonywania zawodu i zabroniono używania tytułu doktora. Od tego czasu lekarze-Żydzi stali się „opiekunami chorych” (niem. *Krankenbehandler*). Nie wolno im ponadto było leczyć nieżydowskich pacjentów.

W 1941 roku praca w szpitalu stała się podwójnie ciężka, ponieważ do trudności w zdobyciu leków i wyżywienia dla pacjentów dołączyły kłopoty z zapewnieniem fachowej opieki. Było to związane z trwającymi wywózkami Żydów do gett i obozów koncentracyjnych. W 120-łóżkowym oddziale chorób wewnętrznych Szpitala Żydowskiego pozostali jedynie prof. Strauss i dwóch jego asystentów. W lipcu 1942 roku majątek

Straussów został zajęty przez Gestapo i przeznaczony do nacyjonalizacji. 29 lipca profesor wraz z żoną Elsą zostali zmuszeni do stawienia się w punkcie przejściowym przy Grosse-Hamburger Strasse. 31 lipca zostali wraz z innymi berlińskimi Żydami załadowani do wagonów i wywiezieni do Terezina. Profesor Strauss pisał o tym wydarzeniu następująco: „Szliliśmy... wczesnym rankiem do tramwaju, który zawiózł nas na dworzec... Do każdego wagonu wsadzono po 80 osób, wagonów III klasy, które już na nas czekały. (...) Dzień był bardzo upalny. Słabsi mogli przejechać na wózkach, ale mnóstwo starszych musiało iść całą drogę... przez trzy kwadransy... w palącej spiekocie... dostaliśmy pokój, który wyglądał jak pralnia i mieliśmy spać na kamiennej podłodze” (2).

Getto w Terezynie zostało utworzone jesienią 1941 roku. Pierwszy transport Żydów dotarł tam 24 listopada 1941 roku z Pragi. Żydzi ci zamieszkali w wydzielonych barakach dawnej austriackiej twierdzy z XVIII/XIX wieku. Kolejne transporty Żydów przybywały z terenu Protektoratu Czech i Moraw oraz z Rzeszy, ale także z Austrii, Holandii, Słowacji, Węgier i Danii, wypełniając powoli całe miasteczko. Zamiarem Niemców było stworzenie w Terezynie tzw. getta modelowego. Dla celów propagandowych miejsce to miało imitować rodzaj obozu rodzinnego. Faktycznie getto pełniło funkcję olbrzymiego obozu koncentracyjnego, a warunki życia w nim były skrajnie ciężkie. Kilka razy nastąpiła w nim niewielka poprawa, m.in. gdy przygotowywano się na wizytę Czerwonego Krzyża lub kręcono film propagandowy. Każdą taką akcją „upiększania” getta poprzedzały wywózki osób starych i chorych do znajdujących się na terenie okupowanej Polski obozów: KL Auschwitz, KL Lublin (Majdanek) i obozu zagłady w Sobiborze. W komorach gazowych utworzonych przez Niemców w obozach zagłady oraz wskutek chorób i wyniszczającej pracy zginęło ponad 80 tysięcy Żydów z getta w Terezynie (3).

Od pierwszych dni istnienia getta Niemcy kazali Żydom utworzyć wzorem innych gett samorząd, nad którego decyzjami sprawowali całkowitą kontrolę. Na czele Rady Żydowskiej (niem. *Judenrat*) stał przewodniczący (niem. *Judenälteste*) (ryc. 2). Profesor Strauss został wkrótce po przyjeździe jednym z członków rady. Miał wówczas 75 lat i nie podjął już pracy lekarskiej w getcie, ale nadal nauczał i wygłaszał wykłady na tematy medyczne oraz ogólne (łącznie 56 razy). Rozpoczął też spisywanie fragmentów wspomnień, zamieszczając na karcie tytułowej dedykację: „Ten i następne notatniki dedykuję moim dzieciom i wnukom” (2). Z niego pochodzą cytowane poniżej fragmenty, odnoszące się do tragicznych warunków życia w getcie, zwłaszcza ludzi starych i chorych. Profesor Strauss pisał: „Ważne, aby wzmacniać w ludziach starych chęć życia, bo wielu z nich popadło w depresję. (...) Ludzie wszelkiego rodzaju wałęsają się po ulicach, niektórzy wyglądają optymistycznie, inni mniej... niektórzy mizerni, powłóczą nogami. (...) Z drugiej strony, to zastanawiające jak niektórzy szybko adaptowali się do nowych warunków. Ludzi, którzy byli z zawodu sędziami w sądach, widywano kopiących rowy kanalizacyjne. Jeden z literatów został specjalistą budowy pieców. Każdy zdolny do pracy musiał udowodniać sobie i innym swoją użyteczność, poprzez ciężką pracę fizyczną, jak czyszczenie ulic, noszenie węgla itp.” (2).

Ryc. 2. Baraki Magdeburskie, miejsce posiedzeń Judenratu. Stan obecny. Autor: Maria Ciesielska

Sam Strauss i jego rodzina także cierpieli głód i chorowali, co stopniowo pozbawiło ich sił. Brat prof. Straussa – Josef i siostra Hava zmarli w terezińskim getcie z powodu chorób zakaźnych. Profesor Strauss zmarł 17 października 1944 roku z powodu ataku serca. W dzień poprzedzający swoją śmierć był aktywny i sprawiał wrażenie wypoczętego. Starł się ze wszystkich sił dopomóc w skreśleniu z listy transportowej do KL Auschwitz kilku osób, które poprosiły go o pomoc. Tuż przed śmiercią zanotował: „Ciemność otacza czas transportów, pogarszając wszystko, im bardziej zbliża się ich czas, a straszne sceny powodują bicie serca nawet u najtwardszych pośród nas” (2). Profesor Strauss był człowiekiem aktywnym, z głębokim poczuciem odpowiedzialności za innych, zdyscyplinowanym i pracowitym. Uwielbiał nauczać i cieszył się, widząc, że inni łakną wiedzy. Takim został zapamiętany przez nielicznych, którym dane było przeżyć. Jego żona Elsa doczekała wyzwolenia, lecz z powodu wyniszczenia nie była w stanie opuścić Terezina, gdzie zmarła w czerwcu 1944 roku.

Do getta w Terezynie deportowano łącznie blisko 140 tysięcy Żydów, z których ponad 35 tysięcy zmarło na miejscu (3). Pośród nich niemal cała rodzina Straussów. Szczęśliwie wojnę przeżyły dzieci prof. Hermanna Straussa. Walter, który ukończył w 1924 roku studia prawnicze w Heidelbergu i pracował do 1933 roku w Ministerstwie Finansów, przeżył

wojnę dzięki pomocy swojej żony, która nie była Żydówką. W latach 1949-1963 pracował jako sekretarz stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości. Edith wyemigrowała w 1938 roku do Wielkiej Brytanii. Zmarła w Londynie w 1975 roku. Dzięki nim zachowały się zapiski profesora oraz zdjęcia rodziny Straussów, które zamieszczono we wspomnianej publikacji Jensa i Reinicke. Sam teren dawnego getta został po wojnie przeznaczony na potrzeby wojska, które dokonało niezbędnych dla funkcjonowania obiektu wojskowego przeróbek, nie ingerując jednak w zasadniczy kształt getta. Budynki zdane do zamieszkania zostały oddane do użytku ludzkiemu w latach 90. XX wieku, kiedy zlikwidowano jednostkę wojskową (ryc. 3). Obecnie w mieście mieszka kilkaset rodzin. Na jego terenie od 1991 roku działa Muzeum Getta w Terezynie.

Biogram Hermanna Straussa:

- 28.04.1868 r.: narodziny w Heilbronn,
- 1886 r.: początek studiów medycznych w Würzburgu (Julius-Maximilians-Universität),
- 1888 r.: przeprowadzka do Berlina i ukończenie studiów (Friedrich-Wilhelms-Universität),
- 1890 r.: uzyskanie tytułu doktora na Wydziale Medycznym Uniwersytetu w Berlinie,
- 1892 r.: podjęcie pracy w Szpitalu Cesarzowej Augusty (Kaiserin-Augusta-Spital),
- 1893-1894 r.: praca na Uniwersytecie w Giessen (Justus-Liebig-Universität),
- 1895 r.: powrót do Berlina i rozpoczęcie pracy w III Klinice Szpitala Charité,
- 1899 r.: ślub z Elsą Isak, w 1900 roku narodziny syna Waltera, dwa lata później córki Edith,
- 1902 r.: mianowanie na profesora Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu w Berlinie,
- 1903 r.: czasopismo „Berliner Klinische Wochenschrift” zaprezentowało rektosigmoidoskop z insuflacją według pomysłu Straussa,
- 1910 r.: objęcie posady szefa oddziału chorób wewnętrznych Szpitala Żydowskiego w Berlinie,
- 1912 r.: wykład na temat diety niskosodowej podczas Światowego Kongresu Higieny w Nowym Jorku,
- 1917 r.: odznaczenie Krzyżem Żelaznym oraz Krzyżem Czerwonym (za pomoc rannym i chorym),
- 1933 r.: aresztowanie w związku z podejrzeniem o przynależność do nielegalnego związku lekarzy marksistowskich (czterodniowy pobyt w areszcie),

Ryc. 3. Panorama rynku w Terezynie. Stan obecny. Autor: Maria Ciesielska

- 1937 r.: przyjęcie zaproszenia Uniwersytetu w Jeruzolimie (wykłady dla studentów i lekarzy),
- 31.07.1942 r.: deportacja do getta w Terezynie,
- 17.10.1944 r.: śmierć w getcie w Terezynie.

Profesor Hermann Strauss był autorem 25 monografii z zakresu chorób wewnętrznych, m.in.:

1. Hermann Strauss: Zur Technik des Aderlasses, der intravenösen und subcutanen Infusion. [In:] Zeitschrift für Krankenpflege. Bd. 20 (1898), H. 4: 66-69.
2. Hermann Strauss: Die chronischen Nierenentzündungen in ihrer Einwirkung auf die Blutflüssigkeit und deren Behandlung. Hirschwald, Berlin 1902.
3. Hermann Strauss: Zur Behandlung und Verhütung der Nierenwassersucht. Therapie der Gegenwart 1903; N.F. 5: 193-200.
4. Hermann Strauss: Zur Methodik der Rectoskopie. Berlin Klin Wochenschr 1903; 40: 1100-1104.
5. Hermann Strauss: Vorlesungen über Diätbehandlung Innerer Krankheiten. Karger, Berlin 1910.
6. Hermann Strauss: Die stoffwechselkrankheiten: fettsucht, zuckerkrankheit, gicht und ihre verhütung. H. Strauss i Leopold Bamberger, Leipzig 19??.
7. Hermann Strauss: Procto-Sigmoscopie und ihre Bedeutung für die Diagnostik und Therapie der Krankheiten des Rectums und der Flexura sigmoidea. Thieme, Leipzig 1910.
8. Hermann Strauss, Wilhelm Schultzen: Magenkrankheiten Durch Kriegseinwirkungen: Lazarettverfahren Auf Dem Gebiete Der Allgemeinen Pathologie, Klinik Und Begutachtung Der Magenkrankheiten. Berlin 1919.

Konflikt interesów Conflict of interest

Brak konfliktu interesów
None

Adres do korespondencji Correspondence

*Maria Ciesielska
ul. Gen. T. Kościuszki 39,
05-230 Kobyłka
drmarciacsielska@gmail.com

nadesłano/submitted:

04.10.2016

zaakceptowano do druku/accepted:

24.10.2016

Piśmiennictwo/References

1. Strauss H, Schultzen W: Magenkrankheiten Durch Kriegseinwirkungen: Lazarettverfahren Auf Dem Gebiete Der Allgemeinen Pathologie, Klinik Und Begutachtung Der Magenkrankheiten. Berlin 1919. 2. Jenss H, Reinicke P: Der Arzt Hermann Strauss, 1868-1944. Autobiographische Notizen und Aufzeichnungen aus dem Ghetto Theresienstadt. Hentrich & Hentrich, Berlin 2014. 3. Chládková L: The Terezin Ghetto. Terezin 2015.